

מתוך "מסגרות מדיה": כתב עת ישראלי לתקשורת, גיליון 8, אביב 2012. כתב עת של האגודה הישראלית לתקשורת והרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו

סקירת ספרים

The Palestinian Arab in/outside: Media and conflict in Israel

Mustafa Kabha & Dan Caspi, London: Vallentine Mitchell, 2011,
238 pages

אמל ג'מאל*

ספרם של מוסטפא כבהא ודן כספי *The Palestinian Arab in/outside: Media and conflict in Israel* הוא הספר החמישי הרואה אור בשנת 2011 והעוסק במיעוט הערבי-פלסטיני בישראל. קדמו לו ארבעה ספרים שעניינם היבטים אחרים של התפתחות מיעוט זה, החל בהיסטוריה כללית וכלה בהתפתחויות סוציו-פוליטיות בתחומים רבים (Haklai, 2011; Jamal, 2011; Pappé, 2011; Peleg & Waxman, 2011). ספר חמישי זה הוא אפוא עוד אות לבולטותם ההולכת וגדלה של הפלסטינים אזרחי ישראל, אשר את מעמדם במדינה מאתגרים תהליכים פוליטיים בחברה הישראלית. בולטות זו איננה נובעת מכוחם הפוליטי הרב, אלא מן האיום המתמיד דווקא על מעמדם האזרחי, המשתקף בטכנולוגיות שליטה שונות, וביניהן השיח התקשורתי.

כידוע, התקשורת איננה זירה בלבד שבה מתגוששים כוחות פוליטיים וחברתיים שונים, אלא היא שחקן בעל אוריינטציה פוליטית וכלכלית, המקדם את התפיסה הרווחת בישראל שהאזרחים הערביים מהווים "איום" פנימי שיש לשלוט בו. ספרם זה של כבהא וכספי תורם נקודת מבט נוספת להבנת המאמצים שעושה המדינה כדי להשיג מטרה זו. הספר מבהיר שבאופן היסטורי אפשר להבחין בין תקשורת בערבית, המופנית אמנם לציבור הערבי אך למעשה פועלת

* ד"ר אמל ג'מאל (ajamal@post.tau.ac.il) הוא מרצה בכיר בחוג למדע המדינה באוניברסיטת תל-אביב וראש התכנית לתקשורת פוליטית למנהלים.

כמנגנון שליטה של הרוב היהודי, ובין תקשורת ערבית, המשקפת אמנם את רחשי הלב של האזרחים הערביים, אך סובלת ממחסור במשאבים כלכליים, המגבילים את מרחב פעילותה.

בספר חמישה פרקים, העוסקים באמצעי התקשורת הערבית מן התקופה העותומנית ועד 2006, ופרק סיכום. יתרון ברור של הספר הוא תשומת הלב שהוא מפנה לאחד התחומים הפחות נחקרים של החברה הערבית בישראל: אמנם התקשורת כדיסציפלינה הפכה לתחום מחקר חשוב בשנים האחרונות, אך עדיין אין סקירה מסודרת של ההיסטוריה של כלל אמצעי התקשורת הערביים מאז קום המדינה ועד ימינו, ומכאן חשיבותו הרבה של הספר.

הפרק הראשון עוסק במאפייניהם של מוסדות התקשורת הערביים בישראל. הוא נפתח בסקירה על אודות ההקשר הגאו-פוליטי של אמצעי התקשורת הערביים ומספק מידע על הרכב החברה הערבית עד 2005 בלבד. המחברים מתארים את מצבה של החברה הערבית בזמן הממשל הצבאי תוך כדי ציון מחויבותו של הרוב היהודי לערכי הדמוקרטיה. הפרק גם מתייחס לאמצעי התקשורת כמתווכים, וזאת – בשני מובנים: תיווך בין חלקי החברה הערבית השונים ותיווך בין המיעוט הערבי ובין הרוב היהודי. בהקשר זה מבחינים המחברים בין תקשורת בערבית, שאמנם האמונים עליה אינם ערבים בהכרח, ובכל זאת היא מיועדת לציבור קוראים או מאזינים ערביים, ובין תקשורת ערבית, אשר מייסדיה ערבים, והיא מיועדת לציבור ערבי. פרק זה מצביע על הדגם הראשון ("תקשורת בערבית") כדגם דומיננטי בעשורים הראשונים לקיום המדינה, הווה אומר בתקופה שמוסדות המדינה או מפלגות ציוניות חתרו להשגת שליטה בתוכניהם של אמצעי תקשורת אלה כדי לקדם מטרות פוליטיות, בעיקר שליטה בסדר היום של הציבור הערבי. הדגם השני ("תקשורת ערבית") מאפיין את התקופה שבין 1948 ועד היום. הפרק כולל גם סקירה של ספרות מחקר שעניינה התקשורת הערבית. סקירה זו מוגבלת למחקרים שנעשו עד תחילת שנות האלפיים בלבד. כבואם לנתח את מאפייניהם של מוסדות התקשורת הערביים, המחברים יוצרים הקבלה בין התפתחותם של אמצעי תקשורת אלה ובין התפתחותם של אמצעי התקשורת העבריים, תוך כדי הבהרת ההבדלים ביניהם באשר לתנאים ולמגבלות שאמצעי התקשורת הערביים נאלצו להתמודד אתם. כבר בשלב זה מציינים המחברים את העובדה שהתקשורת הערבית פועלת במסגרת מגבלות רבות, אך הם מתמקדים במגבלה הכלכלית.

הפרק השני בספר מתייחס לתקופה העותומנית ולתקופת המנדט הבריטי. זה הוא פרק כולל, מעמיק ומקיף יותר מן הפרקים האחרים. הוא מציג פירוט של כל העיתונים, השבועונים וכתבי העת שהתפרסמו בתקופות אלה ומגבה את המידע במקורות היסטוריים שונים. ואכן, הפן ההיסטורי של הספר בולט במיוחד בפרק זה, והסקירה של מוסדות התקשורת השונים מספקת מידע חשוב לחוקרי התחום.

על אף זאת בולטת במיוחד העובדה שאין שימוש במקורות ארכיוניים שנחשפו בחמש שנים האחרונות, דבר שהיה עשוי להעשיר את הפרק ולחזקו אף יותר. הפרק השלישי מתייחס לניסיונות ההחייאה מחדש של התקשורת הערבית בתקופת הממשל הצבאי בשנים 1948-1966. אמנם פרק זה איננו מרחיב על דבר מאפייניו ומדיניותו של הממשל הצבאי, ואף אינו מציין מחקרים עיקריים שעסקו בתקופה זו, אך הוא מפרט את כל הפרסומים בשפה הערבית שראו אור בתקופה זו בישראל ומספק מידע רחב עליהם. הפרק גם מורה על העובדה שמרבית הפרסומים בתקופה זו נתמכו כלכלית בידי מפלגות פוליטיות, מוסדות או תנועות. הפרק מספק מידע על מדיניות הממשלה כלפי פרסומים בשפה הערבית ומבהיר את תפקידם הממשמע של העיתונים שנתמכו בידי ההסתדרות: "אל-יום" ו"אל-אנבאא". בפרק זה מבהירים המחברים את השימוש שעשו מפלגות ומוסדות ציוניים בעיתונות הערבית כדי לקדם אינטרסים פוליטיים ולשלוט בתודעה הפוליטית של הציבור הערבי, בעיקר בקרב האליטה המשכילה.

הפרק הרביעי בספר מתייחס לתקשורת הערבית אחרי מלחמת 1967 ולקשרים המחודשים עם מה שהספר מכנה "הפזורה" הפלסטינית. הפרק סוקר במפורט את מגוון הפרסומים בערבית ואת שלבי ההתפתחות ההיסטורית של כמעט כל פרסום בערבית, החל בעיתון ההסתדרותי "אל-אנבאא" ובתפקידו בטיפול מערכת היחסים בין יהודים לערבים בישראל וכלה בעיתונות הדתית והמקומית, כמו הפרסומים של הכנסיות. אמנם בפרק זה המחברים מצהירים על כוונתם לאפיין את פרופיל העיתונאים הערביים, אך מסתפקים בשלושה מאפיינים הקשורים לשייכותם הגאו-פוליטית והלאומית. המחברים מבחינים בין עיתונאים יהודיים ממוצא מזרחי ובין עיתונאים פלסטיניים מישראל ובין עיתונאים פלסטיניים משטחי הגדה המערבית (עמ' 141-144). הטיפול בתפוצת העיתונים ובאחוזי קריאתם נשאר התרשמותי וללא ביסוס במקורות.

הפרק החמישי בספר עוסק בזהות החדשה של העיתונות ושל התקשורת הערבית מאז 1984 ועד 2006. פרק זה שוטח את סיפורי התפתחותם של אמצעי התקשורת השונים, בהסתמך על "סיפורים צהובים" על אודות מערכות היחסים שבין הבעלים או העורכים של עיתונים שונים ובין מנהיגים פוליטיים, אנשי אקדמיה ומפלגות פוליטיות שונות. אמנם פרק זה מפרט את מפת אמצעי התקשורת השונים, כולל אתרי אינטרנט מרכזיים, שצמחו עד 2006, אך זו הצגה עיתונאית יותר משהיא הצגה מחקרית מעמיקה. היה מקום להתייחסות עניינית לאמצעי התקשורת הערביים בתקופה קריטית זו, ולו באופן שנעשה בפרק השני של הספר.

בפרק הסיום של הספר המחברים פורסים ארבע קריאות או פרשנויות שונות, שלדעתם הן לגיטימיות, של מפת התקשורת הערבית בישראל. את הראשונה

הם מכנים "המפּרגנת"; קריאה זו לדבריהם מתבוננת בהתפתחות החיובית של התקשורת הערבית מבחינת תכניה ואופן תפקודה, והיא באה לידי ביטוי בכתביהם של אורי שטנדל ושל יעקב לנדאו. את השנייה הם מכנים "המייפה"; קריאה זו לדבריהם מאירה את התקשורת הערבית מנקודת מבט חיובית כחלק מן הגאווה העצמית של החוקרים הערביים העוסקים בתחום, והיא באה לידי ביטוי לדעתם של המחברים בכתביהם של אמל ג'מאל ושל מחמוד עבאסי. את השלישית הם מכנים "המתריסה"; קריאה זו לדבריהם מאירה את המאפיינים הפחות טובים של אמצעי התקשורת הערביים, והיא באה לידי ביטוי לדעתם בכתביו של דני רובינשטיין. את הרביעית הם מכנים "המהרהרת"; קריאה זו מחברי הספר מייחסים לעצמם, והיא הבלתי מובנת ביותר מבין כל הקריאות, משום שהיא איננה מפורטת כלל ואיננה מובהרת בידי החוקרים עצמם. הקשר שלה למסקנות המחברים, שהתקשורת הערבית הושפעה ממלחמת 1948 ומניסיונות הרוב היהודי לפתח תקשורת מגויסת בערבית, איננו ברור. חבל שהמחברים לא טרחו להסביר על סמך מה בחרו בכל תיוג ותיוג, כמצוין לעיל, ומהן ההצדקות שלהם לכך שאת גישתם הם מכנים "המהרהרת".

במבט כללי בספר זה אפשר לומר שהחיבור בין איש מדעי החברה ובין היסטוריון הוא חיבור תקדימי, מעניין וחשוב, משום שחיבור כזה טרם נעשה, והוא בוודאי יתרון בפני עצמו, משום שאין ספק שהוא מוסיף נופך מיוחד שאין במחקרים אחרים בנושא זה, ומשום שהוא מאיר היבטי מציאות באופן שרק חיבור כזה יכול להאיר. דוגמה ליתרונותיו של חיבור כזה הוא הפרק ההיסטורי המצוין על אודות התקופה העות'ומנית ועל אודות תקופת המנדט הבריטי; שם (בפרק השני בספר) המחברים מצליחים לסרטט בפירוט ובעומק מרשימים את המאפיינים המשותפים הן של התפתחות העיתונות הערבית הן של התפתחות העיתונות בעברית באותה תקופה.

אבל העבודה המשותפת של איש מדעי החברה ושל ההיסטוריון איננה באה תמיד לידי ביטוי בספר זה בצורה מספקת. לפעמים המחקר נראה מאולץ לשם התאמתו לכך שמחבריו הם איש מדעי החברה והיסטוריון, ונדמה שמציאת דרך האמצע בין שני החוקרים משתי הדיסציפלינות הופכת לפעמים לעיקר על חשבון תוכני המחקר עצמו. כוונות המחברים אולי חיוביות, והניסיון לתעל את כוחותיו של ההיסטוריון ואת כוחותיו של איש מדעי החברה לנתיב מחקרי משולב הוא בוודאי ראוי, אך הדבר אינו משתקף היטב בספר זה, והניתוח נותר שבוי בניסיון למצוא את שביל הביניים בין החוקרים. הניתוח שבוי במטה-פיזיקה של הדו-קיום ונכנע לניסוחים מורכבים ודו-משמעיים במקרים רבים. כמו כן, רבים מן הניתוחים בספר אינם נתמכים בממצאים אמפיריים, כמקובל במדעי החברה, או במסמכים ארכיוניים, כמקובל בכתבת ההיסטוריה הפוליטיביסטית שאליה

משתייך הספר. גם אין די ראיונות עם הנפשות הפועלות בתחום, אין מידע רחב המתבסס על סקרים חדשים בתחום, ואין הצגת מסמכים חדשים במקום שמסמכים ארכיוניים חסרים. אדרבה, מבחינה זו הספר איננו מחדש ביחס למה ששני הכותבים פרסמו בעבר. יתרה מזאת: כל מידע חדש שהם מוסיפים נשאר אסיר לגישה הקונספטואלית של כל הכתיבה בספר, והיא שמדובר באמצעי תקשורת כמתווכים הנכשלים במילוי תפקידם, ואסיר להתרשמויות כלליות בלבד של הכותבים. כל זה מעיב על הספר ומקשה על הקורא בו לראות "פריצת דרך" חדשה, כפי שהכותבים בעצמם מצהירים עליו.

הספר נכתב מנקודת מבט היסטורית, והוא מתייחס לחלק מן המחקרים הרלוונטיים לנושא שפורסמו לפני 2006 בלבד. מחקרים עדכניים, בין 2006 ל-2012, אינם באים בו לידי ביטוי, והדבר יוצר נתק בין הספר ובין הספרות המחקרית העכשווית בנושא המחקר. המחקר סובל משטחיות רבה במקומות רבים, בעיקר בגלל התעלמותו ממחקרים רבים באשר למדיניות המדינה כלפי האזרחים הערביים, כמו מחקריהם של לוסטיק (1985), של סמוחה (2000), של אוסצקי-לזר (2011) ושל בויםל (2007), באשר להתפתחויות הסוציולוגיות בחברה הערבית עצמה, כמו מחקריהם של אל-חאג' (Al-Haj, 2003), של גאנם (Ghanem, 2001) ושל רוחאנה (Rouhana, 1997), ובאשר לתקשורת בערבית או לתקשורת הערבית בתקופה הנדונה במחקר, כמו מחקריהם של וולספלד ועמיתים (Wolfsfeld, Abraham & Abu-Raya, 2000), של יו וכהן (Yu & Cohen, 2009), של אבו-ראיה ועמיתים (1998) ושל ג'מאל (Jamal, 2009). התעלמות זו קשורה אולי לעובדה שהחוקרים נשענים על מחקריהם שלהם ואשר לא עודכנו לשם התאמתם למציאות המחקרית בשנת 2011, שנת פרסום הספר. אין ספק שזכותם האקדמית של המחברים לציין את שנת 2006 כנקודת הגבול הסופי של מחקרם על אודות ההיסטוריה של התקשורת הערבית. אך חוסר התייחסות לכל המחקרים שהתפרסמו בתחום עד פרסום הספר, או לפחות עד שנת 2008, השנה שהכותבים מצהירים שבה נמסר הספר לדפוס ולפרסום, מעורר תהיות רבות. הן עד שנה זו חלק מן הסוגיות שהכותבים מתייחסים אליהן התבהרו, ופירותיהם של מחקרים רבים על אודות התקשורת הערבית כבר היו על שער בת רבים, והיה מקום להתייחס לכך כאל חלק אינטגרלי מהתפתחותם של אמצעי התקשורת הערביים בישראל. היעדר התייחסות מעמיקה למחקרים עדכניים בתחום מעורר תהיות והופך את הניתוח ההיסטורי לניתוח תיאורי, שתרומתו האנליטית להבנת התפתחות התקשורת מועטה. העיסוק בקשיים הכלכליים של אמצעי התקשורת הערביים איננו מבוסס על מידע היסטורי-ארכיוני חדש, שהיה בוודאי מוסיף רבות לערכו של המחקר, שבמישור זה משחזר את מה שכבר נאמר לא אחת בעבר, גם מפי המחברים עצמם.

המסגרת האנליטית של הספר, הבאה לידי ביטוי במבוא, קצרה במיוחד ונסמכת על התפיסה שאמצעי התקשורת הם מתווכים חברתיים הנוהגים באחריות חברתית כלפי החברה שבה הם פועלים. תפיסה אנליטית זו איננה מקבלת תימוכין משכנעים בספר, ועל כן היא נותרת תלויה באוויר. הקביעה שאמצעי התקשורת בערבית ממשיכים להיחשב מתווכים ואינם מוצגים כמנגנונים אידאולוגיים של המדינה, למרות הנתונים שמציגים החוקרים עצמם, איננה ברורה. היעדר ההבחנה בין תפקיד התיווך שממלאים אמצעי התקשורת בערבית ובין זה של אמצעי התקשורת הערביים הופך את תפיסת התיווך לריקה מתוכן, והואיל ותפיסה זו ממסגרת את כל המחקר הנדון, היא יוצרת התניה שאיננה מתממשת כלל וכלל בספר. תאוריות ביקורתיות על התקשורת בערבית ותאוריות כלכליות שיש ביכולתן להסביר את אופן תפקודם של אמצעי התקשורת הערביים אינן באות בספר זה לידי ביטוי כלל וכלל. כמו כן, אין ביאור או תיאור של אותה אחריות חברתית שמתייחסים אליה המחברים בתחילת הספר, וממילא "אחריות חברתית" זו איננה מוסיפה דבר להבנת התפתחותם של אמצעי התקשורת בערבית או של אלה הערביים.

רצונם של המחברים לאזן בין הפרספקטיבה הישראלית ובין הייחודיות של התקשורת הערבית והתנאים שבהם צמחה יוצר מתחים מיותרים בטקסט, היוצרים פער גדול בין רצונו של ההיסטוריון לספר את סיפור ההתפתחות של אמצעי התקשורת ובין רצונו של איש מדעי החברה להציג ניתוח של אותם ממצאים היסטוריים. קיומה של הקבלה מתודית בין צמיחתם ומיסודם של אמצעי התקשורת הערביים ובין התקשורת העברית (עמ' 17-18, 27) לא זו בלבד שאינו מדויק מבחינה היסטורית, אלא הוא אף איננו מאפשר להורות על הייחודיות של צמיחתם של מוסדות התקשורת הערביים בתנאים חונקים ובפיקוח מתמיד. רצונם של המחברים שובה את ההיסטוריה של התקשורת הערבית בידי ראייה התואמת את צמיחת התקשורת הישראלית בכללותה. הדבר משתקף בעובדה שבמקרים רבים הכותבים מבססים את ניתוחיהם את העיתונות הערבית על מקורות מן העיתונות העברית, כמו העיתונים "דבר" או "הארץ" (עמ' 143) או "במערכה" (עמ' 127) ועוד. בהקשר זה אין מנוס מאזכור חוזר של נקודת חולשה בספר: במקרים רבים תיאור התפתחותה של התקשורת הערבית נותר ללא מקורות ארכיוניים חדשים, אף שאלה זמינים, והיעדרם יוצר רושם שהמחקר מיושן ומותאם באופן מאולץ לימינו, ושהוא סובל מגישה התרשמותית, שבגינה נותר רושם של כתיבה תיאורית יותר משהיא אנליטית.

המחברים עוסקים ב"ישראליות" של חלק מאמצעי התקשורת הערביים

וטוענים כך:

"The process of 'Israelization' enabled the Arabic press to avoid dealing with controversies in Israeli society that may have invited external interference. While the broadcast media remained under latent government supervision, the periodical press was aware of economic considerations and avoided dealing with issues that could lead to loss of Jewish advertisers, with its financial implications" (p. 23).

טענות אלה של המחברים נשארות ללא תימוכין כלל וכלל. תהליך זה, ה"ישראלזציה", שמתארים המחברים איננו מוסבר, והדבר יוצר רושם שאמצעי התקשורת הערביים אימצו תפיסת עולם ישראלית, בדומה לאמצעי תקשורת עבריים. גם סוגיית החשש מאבדן פרסומות ממפרסמים יהודיים כגורם המשפיע על התנהלותם של אמצעי התקשורת הערביים נשארת תלושה ובלתי מוכחת. היה מקום לערוך ראיונות עם בעליהם של אמצעי תקשורת ערביים, כיאה לאנשי מדעי החברה, או לחפש מסמכים ארכיוניים, כיאה להיסטוריונים, כדי לספק את המקורות הראויים לניתוח מסוג זה ולהעמקתו. היה מקום להבהיר בספר מפורשות שהפעילות הכלכלית והמבנית של חלק מאמצעי התקשורת הערביים הותאמה למבנה הכלכלי והחוקי הישראלי, אך השאלה אם מדובר ב"ישראלזציה" שלהם נשארת פתוחה לדיון ציבורי, ובוודאי אין לה עדיין תשובה חלוטה.

גישתם המוסדית של המחברים להיסטוריה של אמצעי התקשורת הערביים הופכת את המיפוי של אמצעי התקשורת השונים בטבלאות שונות לתרומה העיקרית של הספר. אין בשיטת המחקר התייחסות ממשית לתכנים של התקשורת הערבית או של זו שנכתבה בערבית, והדבר יוצר פער בלתי מובן בין כותרת הספר ובין תכניו. פרקי הספר השונים נראים כרוח תיאורי יותר מניתוח היסטורי-סוציולוגי של אמצעי התקשורת הנחקרים. שיטת הרישום של אמצעי התקשורת השונים מתאימה לדוח מחקר יותר משהיא מתאימה למחקר סוציו-היסטורי של אמצעי התקשורת בערבית או הערביים במציאות קונפליקטואלית מורכבת. חבל שהעבודה ההיסטורית נשארה שבוייה במגבלות הניתוח הסוציולוגי השטחי שבספר, ובכך פגעה בהזדמנות לממש את הכוונה לכתוב היסטוריה מעמיקה של מוסדות התקשורת בערבית או של מוסדות התקשורת הערביים בישראל. חבל גם שהמחברים אינם מתייחסים בהעמקה להשפעת ההתפתחויות בעולם התקשורת, במיוחד התפתחות התקשורת הלוויינית והדיגיטלית על אמצעי התקשורת שהם מפרטים. אמנם יש חשיבות רבה לכתיבת ההיסטוריה, אך זו איננה יכולה להתעלם מאמרתו של וולטר בנימין ש"ההיסטוריה היא מושא של הבניה שמקומה אינו הזמן ההומוגני והריק, אלא הזמן הממולא בהווה" (בנימין, 1996).

ועם כל זאת, חשיבותו של הספר רבה בעצם היותו נדבך נוסף בתיאור ובמיפוי של תמונת המצב של הערבים-פלסטינים בישראל ובעצם ציון המורכבות הרבה של כלי התקשורת שלהם או בעבורם. העיסוק במיעוט הפלסטיני בישראל – ובשפה האנגלית – מחדר את תשומת הלב הראויה למיעוט זה בישראל ובעולם, ויש לו בוודאי משמעות רבה בלימודי התקשורת כדיסציפלינה מכאן וכמציאות חיים מכאן.

רשימת המקורות

אבו-ראיה, ע', אברהם, א' וולפספלד, ג' (1998), האוכלוסייה הערבית בעיתונות הערבית: תקשורת ודה-לגיטימציה סוציו-פוליטית, רעננה: המרכז לחקר החברה הערבית בישראל והמכון לחקר השלום בגבעת חביבה.
אוסצקי-לזר, ש' (2011), ישראל בעשור הראשון: הערבים בעשור הראשון, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
בוימל, י' (2007), צל כחול לבן: מדיניות הממסד הישראלי ופעולותיו בקרב האזרחים הערבים בישראל: השנים המעצבות – 1958-1968, חיפה: פרדס.
בנימין, ו' (1996), הרהורים, כרך ב, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
לוסטק, א' (1985), ערבים במדינה היהודית, חיפה: מפרש.
סמוחה, ס' (2000), משטר מדינת ישראל: דמוקרטיה אזרחית, א-דמוקרטיה ודמוקרטיה אתנית, סוציולוגיה ישראלית, (2), 630-655.

- Al-Haj, M. (2003). Higher education among the Arabs in Israel: Formal policy between empowerment and control. *Higher Education Policy*, 16, 351-368.
- Ghanem, A. (2001). *The Palestinian-Arab minority in Israel, 1948-2000 – A political study*. New York: State University of New York Press.
- Haklai, O. (2011). *Palestinian ethnonationalism in Israel*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Jamal, A. (2009). *The Arab public sphere in Israel: Media space and cultural resistance*. Bloomington: Indiana University Press.
- Jamal, A. (2011). *Arab minority nationalism in Israel: The politics of indigeneity*. London: Routledge.
- Pappe, I. (2011). *The forgotten Palestinians: A history of the Palestinian minority in Israel*. New Heaven: Yale University Press.

- Peleg, I. & Waxman, D. (2011). *Israel's Palestinians: The conflict within*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rouhana, N. (1997). *Palestinian citizens in an ethnic Jewish state: Identities in conflict*. New Haven: Yale University Press.
- Wolfsfeld, G., Abraham, A., & Abu-Raya, I. (2000). When prophesy always fails: Israeli press coverage of the Arab minority Land Day protests. *Political Communication*, 17(2), 115-131.
- Yu, W. & Cohen, H. (2009). Marketing Israel to the Arabs: The rise and fall of the al-Anba'a newspaper. *Israel Affairs*, 15(2), 190-210.

